

Latviešu tautas lietišķā māksla – Dziesmu svētku izstādes un publikācijas

Ik pa pieciem gadiem gatavojoties Dziesmu un deju svētkiem, kā to neatņemama sastāvdaļa tiek organizētas latviešu tautas lietišķās mākslas izstādes. Bet tas tā nav bijis vienmēr. Laika posmā no pirmajiem līdz deviņajiem Dziesmu svētkiem (1873–1938) tautas lietišķās mākslas izstādes svētkiem par godu netika rīkotas. Atsauksmās uz latviešu tautas amatniecības saknēm novērojamas Dziesmu svētku plakātos. Piemēram, V Dziesmu svētku (1910) plakāta autors Janis Rozentāls (1866–1916) attēlojis meiteni tautiskā tērpi ar kokli rokās, bet VI Dziesmu svētku (1926) plakāta autors Vilis Krūmiņš (1891–1959) savukārt – tautiskā apģērbā greznojušos sievieti un vīrieti. Meita tur rokās kamolu, bēr vīrs – spēlē kokli. 1926. gadā tika arī sarīkota īpaša Dziesmu svētku vēstures izstāde un izdots „Vadonis pa Latviju” (1. att.), sniedzot informāciju par Latvijas Satversmi, ekonomiku, izglītību, nozīmīgiem tūrisma mērķiem, kā arī ģeogrāfiskas ziņas u.tml. Tautas māksla un amatniecība vēl netika atsevišķi akcentēta, bet pētniecības darbs, kā arī intensīva arheoloģiskā materiāla apgūšana jau bija sākusies. Mākslinieki, amatnieki, interesenti u.c. no tā ietekmējās un radīja tautas tradīcijās balstītus darinājumus, kā arī rīkoja izstādes. Tautas senajai un laikmetīgajai amatniecībai par godu vērienīga un līdz tam nebijusi 1. Latvijas daiļamatniecības izstāde Rīgā tika sarīkota 1937. gadā – gadu pirms IX Dziesmu svētkiem. Toreiz mākslinieks Uga Skulme (1895–1963) žurnālā „Daugava” pauda domu,

„Vai līdzīgi citām zemēm arī Latvijā nevarētu rīkot veselās mākslas svētku nedēļas ar dziesmu svētkiem, koncertiem, brīvdabas un teātra izrādēm, daiļamatniecības un mākslas izstādēm?”¹

Vērienīgā izstāde iezīmēja turpmākajos gadu desmitos – arī mūsdienās – aktuālos tautas lietišķās mākslas žanus: aušana, rokdarbi, keramika, pišana, ādas, metāla un koka apstrāde. Kā arī tika apjausti turpmākie lietišķās mākslas attīstības ceļi, kur viens ved uz tautas amatniecības izpēti un atdarināšanu, bet otrs – laikmetīgas lietišķās mākslas jeb dizaina radīšanas virzienā.

Tautas lietišķās mākslas izstādes Dziesmu svētku laikā – sākotne

20. gadsimta 40. gadu beigās tautas lietišķās mākslas darinājumu parāde jeb izstāde tiek iekļauta Dziesmu svētku pasākumu lokā. 1947. gadā, pateicoties Mērijai Grīnbergai (1909–1975), Valsts Vēstures muzejā norisinājās pirmā tautas lietišķās mākslas izstāde pēc Otrā pasaules kara un aizsākās darbu iegāde muzeja krājumam.² Bet, sākot no X Dziesmu svētkiem (1948) (18.–19. att.), par tradīciju kļuva sistemātiska tautas lietišķās mākslas izstāžu rīkošana. Turpinot dzīvi pēc Otrā pasaules kara, bija jāsarūpē ikdienā nepieciešamas lietas. Kopā sanāca 20. gadsimta 20., 30. un 40. gadu sākumā Latvijā izglītību ieguvušie amata pratēji un veidoja pulciņus jeb kopas, kur palīdzēja saglabāt apgūtā darba tikuma izpratni un vēlmi

iedzījināties savas kultūras mantojumā, drīz vien kļūstot arī par metodiskajiem centriem.

Padomju Latvijā Mākslas lietu pārvalde uzraudzīja un kontrolēja radošās izpausmes kā profesionālajā, tā amatiera līmenī. 1945. gadā izveidoja Mākslas lietu pārvaldes struktūrvienību – Tautas mākslas namu. Tā uzdevums bija tautas lietišķās mākslas metodiska uzraudzība un tā sauktā „masu estētiskā audzināšana”,³ bet dzīvesgudru speciālistu vadībā laika gaitā tas kļuva par latviešu tradicionālā kultūras mantojuma izpēti, popularizēšanu un saglabāšanas centru. Tautas mākslas nama speciālisti arī uzsāka regulāri rīkot tautas lietišķās mākslas izstādes,⁴ kopā pulcinot to dalībniekus un ļaujot novērtēt gan savus, gan citu darbus. Muzejiem bija iespēja iegādāties izstāžu darbus, tāpēc vairāku Latvijas muzeju kolekcijās ir ievērojams 20. gadsimta vidus un otrās puses tautas lietišķās mākslas priekšmetu klāsts. Jāuzsver, ka Vislatvijas tautas lietišķās mākslas izstādēs nonāca izcilākie darbi, kurus vairākkārt bija vērtējusi kompetenta žūrijas komisija. 1948. gadā Tautas mākslas namā izveidoja Lietišķās mākslas un Tēlotājas mākslas nodaļu. No 1957. gada nodaļas darbinieki rīkoja apmācības kursus, izstādes un sniedza atbalstošas konsultācijas. Šajā jomā darbojās tādi speciālisti kā gleznotājs Alfrēds Kalniņš (1921–1994), Ausma Kargāne, audēja Ilga Madre (1921–2002), skolotāja un vairāku grāmatu autore (tajā skaitā par izstāžu iekārtošanu) Erna Rubene (1910–1990) u.c.

20. gadsimta 50. gados arvien biežāk rīkotas tematiskās kāda noteikta žanra tautas lietišķās mākslas izstādes: adījumi, āda, koks, dzintars, pinumi, metāls u.tml. To varēja novērtēt 1955. gadā XII Dziesmu svētkiem par godu sarīkotajā tautas lietišķās mākslas izstādē jeb tautas mākslas

izstādē Latvijas Mākslas akadēmijas aulā.⁵ Apmeklētājus priecēja kvalitātes ziņā dažādu līmeņu sievietes roku darbi, izšūtās sedziņas, austās segas, logu aizkari un villaines, tautas tērpi, arī amatieru gleznas un zīmējumi, figurāli kokgrebumi un dekoratīvi kokgriezumi, Latgales keramika. Kopumā no visas Latvijas uz Rīgu tika atvesti 4025 darinājumi.⁶

Tautas lietišķās mākslas studiju izveidošanās

20. gadsimta 60. gados strauji attīstījās tautas (2. att.) un profesionālā lietišķā jeb dekoratīvā māksla,⁷ jo, uzlabojoties cilvēku dzīves līmenim, radās vēlme mājīgāk iekārtot dzīvokļus. Laikmetīgajā lietišķajā mākslā, jo sevišķi austajos audumos un keramikā, jūtama latviešu tautas mākslas jeb, kā toreiz to sauca, daiļamatniecības ietekme. Turpmākajos gadu desmitos attīstījās divas paralēlas lietišķās mākslas plūsmas: 1) tautas lietišķā māksla un 2) profesionālā lietišķā māksla (jeb dizains). Tautas lietišķās mākslas jomā strādājošie šajā laikā tika augstu novērtēti un uzņemti Latvijas Mākslinieku savienībā, piemēram, keramiķi Andrejs Paulāns (1896–1973), Polikarps Vilcāns (1891–1969), Staņislavs Kalve (1913–1970) un Polikarps Čerņavskis (1923–1997).⁸ 60. gados radās Tautas lietišķās mākslas studijas. Katra studija lielākoties darbojās viena tautas lietišķās mākslas žanra ietvaros. 1960. gadā izveidoja Tautas daiļamata meistarību apvienību, kura pulcēja kopā profesionāli izcilākos sava laika meistarus.⁹ Novērtējums pamudināja vairākus no viņiem tapt par profesionāliem daiļamatniekiem, nevis nodarboties ar amatu no darba brīvā laikā. Tāpēc 20. gadsimta 60. gados sāka veidoties profesionāli daiļamatnieki, viņi darināja priekšmetus izstādēm un pārdošanai mākslas saloniem.¹⁰

RADĪTPRIEKŠ

1965. gadā notika XIV Dziesmu svētki un Rīgā Valsts vēstures muzejā bija sarīkota visas Latvijas tautas lietišķās mākslas izstrādājumu izstāde, uzvaru liekot uz dzīvokļa iekārtas ansambļa izveidi (6. att.). Rīgas pils telpās paralēli tautas lietišķās mākslas izstādei norisinājās arī profesionālās lietišķās mākslas izstāde,¹¹ ļaujot skatītājiem novērtēt pašdarbnieku ietekmēšanos no tautas amatniecības vēstures un profesionāļu vēlmi modernizēt tradicionālos materiālus ar sava laika novitātēm dizainā jeb lietišķajā mākslā. 1965. gada katalogā tautas lietišķās mākslas darinātājs saukts par „daiļamatnieku”.¹² Izstādes apmeklētāji varēja iepazīties ar 1300 audēju, keramiķu, adītāju un citu meistarību darbiem.¹³ Darinātāji uzmanību pievērta sava novada tautas mākslas piemēriem un tāpēc izstādes „Izstrādājumu darināšanas un rotāšanas paņēmieni sakņojas tautas mākslas tradīcijās, bieži saglabājot novadiem raksturīgās savdabības.”¹⁴ Tautas lietišķās mākslas kopēju zināšanas papildināja Emīļa Melngaiļa Tautas mākslas nama, LPSR Mākslinieku savienības, Valsts Mākslas akadēmijas, Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas pārstāvji, kombināts „Māksla”, Valsts vēstures muzejs, arī tādas personības kā Erna Rubene (1910–1991). Izstādē galvenokārt bija aplūkojami austie audumi un rokdarbi, keramika, skulptūra u.tml. Katalogā akcentēts, ka darinātie priekšmeti ir ne tikai dekoratīvi un balstīti tautas mākslas mantojumā, bet arī savā laikā funkcionāli pielietojami jeb atbilst sava laika nepieciešamībām.¹⁵ Studijās aktīvi tika meklēti jauni izteiksmes līdzekļi, tā 60. gados studijas sāka aust nātnu velku sienas segas ar niedru, meldru u.tml. dabas izejmateriālu savienojumiem.¹⁶

1965. gadā profesionāli izkoptākās studijas sāka iegūt noteiktu cieņu un meistarību apliecināšu nosaukumu – „Tautas studija”. 1965. gadā

Tautas studijas nosaukumu ieguva Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja lietišķās mākslas pulciņš „Atspole”, Liepājas Vēstures un mākslas muzeja dzintara apstrādāšanas pulciņš „Dzintars” un Rīgas kultūras nama „Draudzība” audēju un rokdarbnieču pulciņš „Draudzība”.¹⁷ 1965. gadā rajona vai pilsētas labākais kolektīvs par izcili organizētu pulciņa darbu saņēma balvu – ceļojošo tautisko pūra lādi. To izgatavoja vairāki tautas lietišķās mākslas meistari.¹⁸

Latviešu vēsturnieki un etnogrāfi arvien vairāk pievērsās latviešu tautas mākslas izpētei un aktualizēšanai ar publikāciju starpniecību. Tā 20. gadsimta 60. gados vēsturnieka Marģera Stepermaņa (1898–1968) virsvadībā tika izdots rakstu krājums „Latviešu tautas māksla” trīs sējumos (3., 5., 7. att.). Rakstus veidojuši dažādi autori, etnogrāfi, raksturojot latviešu tautas mākslu 19. / 20. gs. mijā un norādot uz iedvesmas avotiem laikmetīgajās izpausmēs un tautas lietišķajā mākslā (toreiz sauktus par mākslinieciskās pašdarbības pulciņiem).¹⁹ 1. sējums izdots 1961. gadā un aptver tautas celtniecību, koka un metāla izstrādājumus un podniecību. Rakstu autors ir Saulvedis Cimermanis, par podniecību stāsta Dzidra Feldmane. 2. sējumā 1962. gadā latviešu tautas tekstiliju krāšņumu atklāj Aina Alsupe (1926–2015). Alsupe arī norādījusi, ka tekstilijās tautas lietišķajā mākslā saskatāmi divi virzieni, kur viens atdarina etnogrāfiskos piemērus, bet otrs – radoši improvizē. Jau 20. gadsimta 60. gados aušana bija vadošais tautas lietišķās mākslas žanrs. 1967. gadā izdotajā 3. sējumā par latviešu tautas tērpiem rakstījusi Biruta Zunde (1925–1990).

Intensīvāka mācīšanās no latviešu tautas amatniecības paraugiem

20. gadsimta 70. gadu sākums iezīmējas ar tautas lietišķās mākslas kopēju profesionalitātes un arī izstāžu pieaugumu. 1971. gadā Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā aizsākās prakse, kas mūsdienās jau kļuvusi par tradīciju, katra jūnija pirmajā nedēļas nogalē rīkot tautas lietišķās mākslas darinājumu gadatirgu. Gadatirgus apmeklētāji un paši darinātāji sabrauca no visas Latvijas un radija unikālu brīvdabas izstādi. 1970. gadā atdzima tādi tautas amati kā rotu darināšana pēc arheoloģiskajiem piemēriem (studija „Kalvis”), pinumu tehnika (Geronīms Milčs) un mezglošana. Tautas lietišķās mākslas attīstību Latvijā veicināja Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta un ražošanas apvienības „Daiļrade” veiktā tautas lietišķās mākslas izpēte.²⁰ Tautiskā stilistikā lietišķās mākslas izstrādājumus darināja ražotne „Daiļrade”, „Suvenīrs”, kombināts „Māksla”. Attīstību veicināja ražīgais etnogrāfu darbs. Nopietnu ieguldījumu un fundamentālus pētījumus veica Aina Alsupe, Saulvedis Cimermanis un Mirdza Slava. Erna Rubene intervijā uzsvēra, ka tautas lietišķās mākslas kvalitātes pieaugumu veicināja studiju un pulciņu vadītājiem piešķirtā darba alga.²¹ 1973. gadā aizsākās tekstiliju ansambļu konkursi. Tieši audējas visvairāk darbojās vienota ansambļa iekārtojuma idejas vārdā.²²

1973. gadā, Dziesmu svētku simtgadē, Latvijas PSR Vēstures muzejā norisinājās tautas lietišķās mākslas darinājumu izstāde (8. att.). Paralēli Latvijas PSR Aizrobežu mākslas muzejā bija skatāma Padomju Latvijas dekoratīvi lietišķās mākslas izstāde. Izstādes katalogs izdots 1974. gadā, tajā atrodams dalībnieku un viņu darbu saraksts. 1973. gadā pirmo reizi

bija izstādītas Vidzemei raksturīgās šatiersegas (audusi Emma Rone), kas strauji ieguva audēju piekrišanu.²³ Šī izstāde vērtējama kā pavērsiens tautas lietišķās mākslas jomā, jo arvien izteiktāk studiju dalībnieki pievērsās tautas amatniecības un mākslas izpētei, atdarināšanai un arī jaunradei.

Padomju Savienībā pēc 1975. gada lēmuma „Par tautas daiļamatniecību” strauji attīstījās t.s. daiļamatniecība, arvien vairāk veicinot senās tautas mākslas – arheoloģijas un etnogrāfijas – izpēti, interpretāciju un pielietojumu tautas lietišķajā mākslā.²⁴ 1975. gada rakstā „Tautas daiļamatniecība” Erna Rubene secina, ka tautas lietišķās mākslas labo stāvokli veicināja organizācija, apmācība un dzīvokļu iekārtas ansambļu darināšanas iespēja. Atzīstot, ka toreizējo telpu iekārtai atbilstošāka izrādījies Vidzemes tautas mākslai raksturīgā tonalitāte.²⁵ Būtisks E. Rubenes rosinājums – nepieciešams speciāls izdevums, kāds žurnāls, kur tiktu apskatīti interjera iekārtas jautājumi. Izstādēs izliktos darbus arvien vairāk iegādājās Latvijas muzeji.

1977. gadā, XVII Dziesmusvētku laikā, paralēli tika sarīkota Vislatvijas tautas lietišķās mākslas izstāde Latvijas PSR Vēstures muzejā un dekoratīvi lietišķās mākslas izstāde LPSR Mākslas muzejā,²⁶ arvien izteiksmīgāk nošķirot tautas un profesionālo mākslinieku lietišķās mākslas darinājumus. Profesionālajā dekoratīvajā mākslā – tekstilā, keramikā, metāla izstrādājumos, rotās un ādas plastikā autori eksperimentējuši arī jauniem materiāliem un tehnoloģijām. Jauni risinājumi ienāca arī tautas lietišķajā mākslā. Mākslas vēsturnieka Miķeļa Ivanova (1927–1991) vērtējumā tautas lietišķās mākslas izstādē „bija koncentrēti labākie darbi no rajona un novadu lietišķās mākslas daudzajām izstādēm, un jāsaka – šī skate bija dzīva, ierosinoša, profesionāli spēcīga un ļoti tuva ar savu tautiskumu un mūsdienīgumu.”²⁷

RADĪTPRIEKŠ

Tautas lietišķā māksla kā misija, nozares kulminācija

20. gadsimta 80. gados tautas lietišķās mākslas izstādēs jūtama izteikta ietekmēšanās no tautas amatniecības un joprojām uzsvars uz dzīvokļa iekārtas ansambļa veidošanu. Izstāžu vērtētāji atzīnusi, ka nav iespējams pilnā apmērā demonstrēt tolaik aktuālāko darinājumu jomu – dzīvokļu iekārtas ansambļus.²⁸ 80. gados tautas lietišķā māksla kļuva arvien dekoratīvāka, starpsvētku posmā tika rīkotas katra tautas lietišķā mākslas žanra izstādes atsevišķi, bet Dziesmu svētku laikā tika eksponēti visi žanri kopā. XVIII Dziesmu svētku (1980) laikā izstāde norisinājās Latvijas PSR Vēstures muzejā, skatītājiem parādot 1100 autoru 1500 darbus (9. att.). Etnogrāfe Aina Alsupe akcentēja, ka šajā izstādē redzami 20. gadsimta 70. gadu darba augļi: E. Melngaiļa Republikāniskā Tautas mākslas un kultūras izglītības zinātniski metodiskā centra (sākotnēji Tautas mākslas nams) nopelns, sadarbība ar Latvijas muzejiem krājuma priekšmetu studijās un pieredze ekspedīcijās. Mērķtiecīgas un sistemātiskas tautas lietišķās mākslas apmācības rezultātā tapa tehniski augsta līmeņa darbi. Lai arī vairumā gadījumu tautas lietišķās mākslas kopēji šim arodam pievērsās no algotā darba laika brīvajos brīžos, viņus visus vienoja „skaistuma alkas, kopīga vēlēšanās un ceļā padarīt mūsu dzīvi labāku un skaistāku.”²⁹ Alsupe uzsvēra misijas jeb sūtības kategorijas, ko izjūt tautas lietišķās mākslas pārstāvji, vēlmi saglabāt tautas amatniecības un estētiskās domas tradīciju.³⁰ Misija saglabāt savas tautas senās prasmes un gumi. Māksliniece Džemma Skulme akcentēja, ka „Tautas daiļrade kā avots ir bezgala nozīmīgs mūsu profesionālajai mākslai, jo tās sākotnējais pamats ir tautas māksla. Un viss tālākais ir tikai atvasinājumi.”³¹ Pēc etnogrāfu veiktā pētījuma

tika secināts, ka vadošās tautas lietišķās mākslas nozares līdz 20. gadsimta 80. gadu sākumam bija tekstilmāksla (71 %), tad seko 11% koka priekšmetu darinātāji un pinēji, 8% metālkalēji, 4% keramiķi, 3,5% dzintara apstrādātāji, 3% ādas apstrādātāji.³² Visvairāk tautas lietišķajā mākslā darbojās sievietes mūža otrajā pusē, vīrieši tajā strādāja ievērojami mazāk.

1985. gadā XIX Dziesmu svētku laikā tautas lietišķās mākslas izstāde bija iekārtota izstāžu zālē „Latvija”, kur apmeklētājus priecēja ap 1500 autoru darbi no 50 studijām. Pētera Bankovska vērtējums: „Izstādi grūti aprakstīt. (..) Ekspozīcija iekārtota tā, ka katrs solis telpā rada jauna atklājuma sajūtu.”³³ Visvairāk pārstāvētie žanri bija aušana, pišana, dzintara, ādas, metāla un koka apstrāde. Kā ierasts, vairumā bijuši austie audumi, apgalvots, ka „Skatītāju vērtējumam nodota vērienīga audumu gamma, turklāt liela daļa autoru tos krāsojuši ar dabīgajām augu krāsām”.³⁴ „Katra studija stingri ievēro sava novada etnogrāfiju, akcentējot tradīcijas.”³⁵ Plaši reprezentēti tautas tērpi. Presē akcentēts, ka šie darinājumi paredzēti ne tikai izstāžu zālēm, bet „darinājumi ieņem ar katru gadu arvien plašāku vietu pilsētu un lauku darbaļaužu mājās. Labākajām lietišķās mākslas studijām uztic veidot interjeru sabiedriskajās ēkās – laulību pilīs, kultūras namos, kolhozu klubos, skolās un bērnudārzos.”³⁶ Uzsverts, ka tautas lietišķās mākslas studiju darbošanās rezultātā no jauna aktualitāti iemantojuši seni tautas amati. Interesanti, ka šajā izstādē pie darbiem bija norādīta arī katra autora nodarbošanās un vecums.³⁷

20. gadsimta 80. gados bija lasāmas vairākas publikācijas par tautas lietišķo mākslu. 1981. gadā izdota mākslas vēsturnieces un lietišķās mākslas speciālistes

Gundegas Ivanovas (1928–2017) grāmata „Latviešu mūsdienu tautas māksla”.³⁸ Ivanova akcentē tautas amatniecības un mākslas saglabāšanu, kas notiek pateicoties tautas lietišķās mākslas studijām, pašdarbības pulciņiem un izstāžu praksei (10. att.). Autore secinājusi, ka visvairāk tautas lietišķās mākslas studijas nodarbojās ar aušanu, līdz ar to šis žanrs sevišķi augstvērtīgi izkopts. Arī XVIII Dziesmu svētku tautas lietišķās mākslas izstādē austie audumi bija „izstādes toņa devēji un to ir tik daudz, ka tieši ar tiem izstādes iekārtotāji realizē izstādes scenāriju.”³⁹ Tad seko adījumi, visvairāk – adītie cimdi. Salīdzinoši mazāk ir izšuvumu un mežglojumu. Izstādē „Ķipašu mirdzumu piešķir keramika”, lielākoties Latgales keramika.⁴⁰ Arī rotas, kalumi un jaunatdzimusi pīšanas tehnika. Pavisam maz pārstāvēti meistari, kas strādā kokā.

1988. gadā izdota Ainas Alsupe un Ausmas Kargānes grāmata „Tautas lietišķā māksla Padomju Latvijā. 1970–1985”,⁴¹ sniedzot pārskatu par šī mākslas virziena attīstību tieši Vislatvijas izstāžu kontekstā (11. att.). Autore izskaidro vadošos tautas lietišķās mākslas žanrus un norāda uz nozārē iesaistītajiem profesionāļiem. Vairākus gadus izstāžu žūrijas komisijas priekšsēdētājs bija tekstilmākslinieks un Tekstilmākslas nodaļas iedibinātājs Latvijas Mākslas akadēmijā – Rūdolfs Heimrāts (1926–1992). Zīmīga ir autoru atziņa, ka „ne vien tradicionālā, bet arī mūsdienu tautas lietišķā māksla nav viendabīga. Tā sastāv no atsevišķiem dažāda vecuma kultūrvēsturiskiem slāņiem, kas katrs atspoguļo sava laikmeta raksturīgās pazīmes.”⁴² Grāmatā aprakstīti tautas lietišķās mākslas žanri. Dominējošais bija tekstila žanrs, sevišķi aušana, jo 80. gados audumus izmantoja kā dekoratīvus elementus. Audā segas, lakatus, villaines, jostas, prievītes, tautisko tērpu audumus. Tieši austās segas atklāja latviešu

sievietes estētisko gaumi. Tipoloģiski tika austas Vidzemei raksturīgās šatiersegas, Latgalei tipiskās kontrastainās fona raksta segas, rūtainās segas, rožceliņa tehnikas segas u.tml. Izstrādājumi lielākoties darināti, domājot par telpas ansambli kopumā, lai priekšmeti un lietas būtu harmoniskā saskaņā formās un kolorītā. Daudz pārstāvēti rokdarbi, jo sevišķi adīšana – „Adīšana latviešu tautas lietišķajā mākslā ir pats masveidīgākais rokdarbu žanrs, kura nepieciešamību un attīstību lielā mērā nosaka klimatiskie apstākļi. Paaudžu gaitā izveidojušās bagātas adījumu darināšanas, rotāšanas, valkāšanas un dāvināšanas tradīcijas.”⁴³ Pēc 20. gadsimta 70. un 80. gadu etnogrāfu izpētes ekspedīcijām un savu jaunatklājumu nodošanas darinātājiem, tika aktualizēti aizmirstie dažādiem novadiem raksturīgie adīšanas paņēmieni. Mazāk pārstāvēts ādas apstrādes žanrs, tas saistāms ar muzejos tikai nedaudz uzkrātām liecībām par šī materiāla apstrādi iepriekšējās paaudzēs. Tas deva iespēju meistariem brīvi eksperimentēt ar materiālu. Keramikas izstrādājumi ar akcentētu dekoratīvitāti. Maz pārstāvēta koka izstrādājumu darināšana, jo mēbeles ražoja fabrikās, bet roku darbs kokā lielākoties bija ekskluzīvi izstrādājumi. Rotaslietās uzsvars uz arheoloģiskā un etnogrāfiskā materiāla atdarinājumiem un sevišķi dzintara apstrādes iemaņas. Metāla kalumu žanrs, kur nozīme Džema Bodnieka personībai. Kaltas istablietas un sabiedrisko ēku detaļas.

20. gadsimta 90. gados Dziesmu svētku laikā joprojām tika rīkotas tautas lietišķās mākslas izstādes. 1990. gadā XX Vispārējo latviešu Dziesmu un X Deju svētku laikā tautas lietišķās mākslas izstādē Rīgā bija redzami 1382 autoru 3107 darbi (12., 20. att.). Tie iezīmēja divas galvenās tendences – 1) etnogrāfisko un arheoloģisko priekšmetu atdarinājumi, 2) jaunrade. Vairāk netika izstādīti dzīvokļi

RADĪTPRIEKŠ

iekārtošanai paredzētie ansambļi. Uzsvars uz atsevišķām grupām: tekstilijas, sieviešu rokdarbi, kokgriezumi, pinumi, metāla izstrādājumi un rotas, dzintara darinājumi, keramika un āda. Izstādes bija iekārtotas Mežaparkā Latvijas tautsaimniecības izstādes galvenā paviljona zālē (adījumi, tamborējumi un mezglājumi), tematisko izstāžu paviljonā (Rīgas rajona kolektīvu veikums – keramika, pinumi, āda, koks un audumi) un Rīgas pilī.⁴⁴

1993. gadā tautas lietišķās mākslas izstāde XXI Dziesmu svētkiem par godu bija sarīkota izstāžu zālē „Arsenāls”.

1998. gadā (XXII Dziesmu svētki) Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā bija skatāma izstāde „Baltie darbi un izšuvumi”, apliecinot cieņu izšuvēju un rokdarbnieču darbam. Savukārt ar Vislatvijas tautas lietišķās mākslas izstādi varēja iepazīties Sv. Pētera baznīcā Rīgā, kur darinājumi izkāroti pēc krāsu gammas un saskaņas (13., 21. att.). 1998. gadā pēc vairāku gadu desmitu pārtraukuma atjaunota Tautas tērpu skate.

21. gadsimta sākumā tautas lietišķās mākslas izstādes seko līdzī laikam un meklē jaunus risinājumus darbu izstādīšanai, arvien vairāk pielietojot modernās tehnoloģijas un piedāvājot pašu darinātāju, cilvēku, stāstus par saviem darbiem. 2003. gadā XXIII Dziesmu svētku tautas lietišķās mākslas izstāde norisinājās Ķīpsalas izstāžu zālē. Īpašs veltījums šiem Dziesmu svētkiem ir izdotā grāmata „Meistari. Latviešu tautas lietišķā māksla 20.–21. gadsimtu mijā”⁴⁵ (14. att.). Bagātīgs ilustratīvais fotomateriāls sniedz ieskatu par aktuālajiem tautas lietišķās mākslas žanriem: keramiku, pinumiem, koka un ādas darinājumiem, rotām, kalumiem, austajiem audumiem, adījumiem, izšuvumiem, mežģinīem un tautas tērpiem. Dagmāra Priberga rakstā

„Mantojuma spēks pārmaiņu laikos” iezīmē tautas amatniecības vēsturisko izcelsmi un pārmantotās prasmes. Savukārt Janīna Kursīte dalās pārdomās par latviešu amatniecību, meistariem, darinājumu uzglabāšanas vietām, uzdodot retorisku jautājumu – vai meistari vēl būs pēc vairākiem gadu desmitiem.

2008. gadā XXIV Dziesmu svētku tautas lietišķās mākslas izstāde „Es vidū” norisinājās Latvijas Dzelzceļa vēstures muzejā (16. att.). 2013. gadā XXV Dziesmu svētku tautas lietišķās mākslas izstāde „Dziesma top citādi” rada vietu izstāžu zālē „Rīgas mākslas telpa” (17. att.). Izstādes savdabība – tautas lietišķās mākslas darinājumiem blakus novietoti unikāli latviešu dizaina produkti. Izstādes koncepcijas autore Dagmāra Priberga rakstījusi vispārīgu ievadu par to, kā latviešu amatniecības tradīcijas aktualizētas 19. gadsimta otrajā pusē un saglabājušās vēl līdz 21. gadsimta sākumam. Protams, galvenie amatniecības žanri saistīti ar tautas tērpa un to atribūtu darināšanu. Dominē tehniski izcilie un kolorītā daudzveidīgie austie audumi. Izstāde katalogu bagātina meistarū / zinātāju stāsti par savām prasmēm – nemateriālo kultūras mantojumu.

2018. gadā, Latvijas simtgades svinību gadā, XXVI Dziesmu svētku tautas lietišķās mākslas izstāde „Radītpriekš” ir apskatāma izstāžu zālē „Rīgas mākslas telpa”. Izstādes radošā komanda (DD studio – Jānis Mitrēvics, Miks Mitrēvics, Dāvids Mitrēvics, Ilze Zīgerte un Artis Svece) izvirzījusi uzdevumu parādīt tautas amatniecības dziļās saknes un ilgtspēju. Tautas amatniecības tradīcijas kopj Latvijas Nacionālais kultūras centrs, tautas lietišķās mākslas studijas. No tautas amatniecības ietekmējas arī Latvijas dizaineri, radot kvalitatīvus un ārpus Latvijas robežām atzītus produktus.

1. att. Vadonis pa Latviju Latvju VI vispārējos dziesmu svētkos un Rīgas izstādē.
Rīga: Latviešu jaunatnes savienība, 1926.

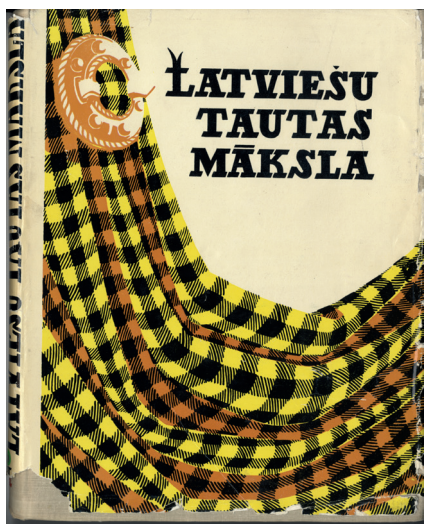

2. att. Tautas mākslas izstādes katalogs.
Sast. A. Kalniņš, E. Rozenberga.
Rīga: Em. Melngaiļa tautas mākslas nams, 1960.

3. att. Latviešu tautas māksla I sējums.
Sastādījis Mārgers Stepermanis.
Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961.

RADĪTPRIEKŠ

5. att. Latviešu tautas māksla II sējums.
Sastādījis Marģers Stepermanis.
Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1962.

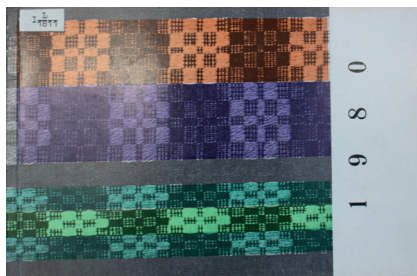
6. att. Padomju Latvijas 25. gadadienai
veltītā tautas mākslas izstāde. Katalogs.
Sast. A. Kalniņš. Rīga: Zvaigzne, 1965.

7. att. Latviešu tautas māksla III sējums.
Sastādījis Marģers Stepermanis.
Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1967.

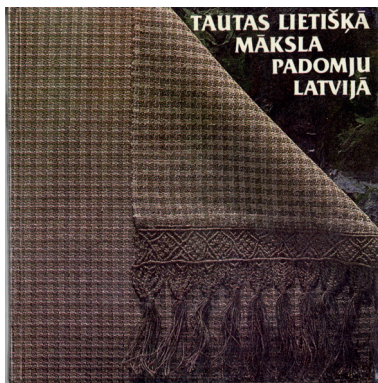
8. att. Lietišķi dekoratīvās mākslas izstāde.
Katalogs. Sast. V. Sproģe. Rīga: Latvijas PSR
Lauksaimniecības ministrijas Zinātniski tehniskās
informācijas pārvalde, 1974.

9. att. Republikas tautas lietišķās mākslas
izstādes katalogs. Rīga: E. Melngaija Republikas
tautas mākslas un kultūras izglītības darba
zinātniski metodiskais centrs, 1981.

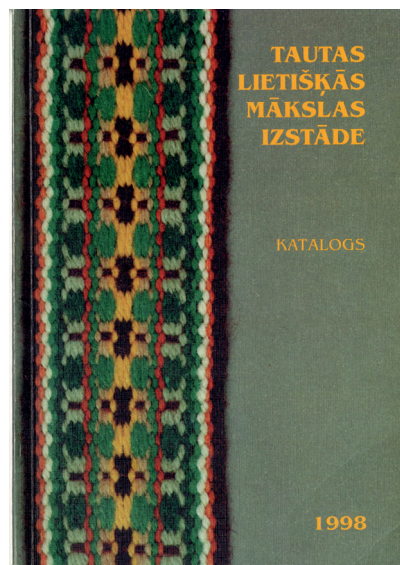
10. att. Latviešu mūsdienu tautas māksla. Sastādīja Gundega Ivanova. Rīga: Liesma, 1981.

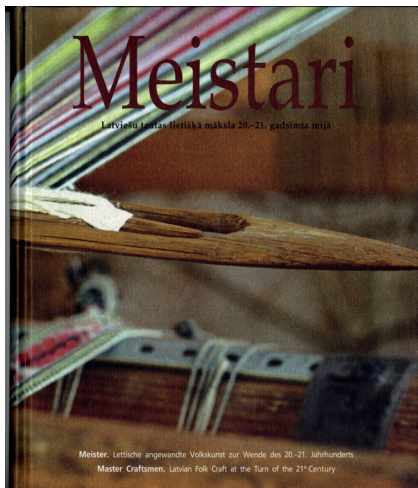
11. att. Alsupe, A., Kargāne, A. Tautas lietišķā māksla Padomju Latvijā. 1970–1985. Rīga: Zinātne, 1988.

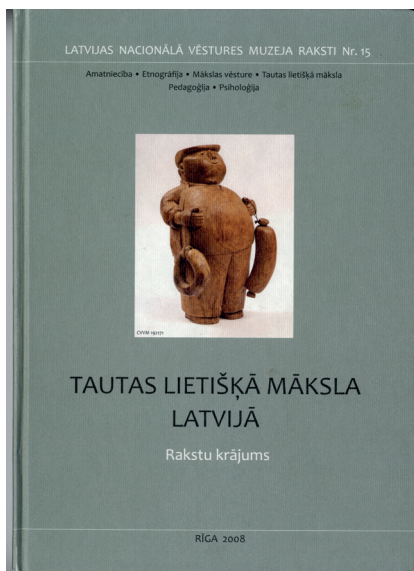
12. att. XX Vispārējie latviešu Dziesmu svētki. Republikas tautas lietišķās mākslas izstāde. Katalogs. Sast. Vija Ābele. Rīga: E. Melngaiļa tautas mākslas centrs, 1990.

13. att. Tautas lietišķās mākslas izstāde. Katalogs. Sast. Vija Ābele, Linda Ošleja. Rīga: E. Melngaiļa Tautas mākslas centrs, 1998.

14. att. Meistari. Latviešu tautas lietišķā māksla 20.–21. gadsimtu mijā. Sast. Dagmāra Priberga. Rīga: Valsts aģentūra „Tautas mākslas centrs”, 2003.

15. att. Tautas lietišķā māksla Latvijā. Rakstu krājums. Sastādīja Ilze Ziņģīte. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008.

16. att. Latviešu tautas lietišķā māksla. Katalogs. Sast. Linda Rubena. Rīga: V/A Tautas mākslas centrs, 2008.

17. att. XXV Vispārējo latviešu Dziesmu un XV Deju svētku tautas lietišķās mākslas un dizaina lietu izstāde. Katalogs. Sast. Linda Rubena, Daina Vītoļa. Rīga: Latvijas Nacionālais kultūras centrs, 2013.

18. att. Tautas lietišķās mākslas izstāde Latvijas PSR Centrālajā Valsts Vēsturiskajā muzejā. 1948. gads. Fotogrāfs nezināms. Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.

19. att. Tautas lietišķās mākslas izstāde Latvijas PSR Centrālajā Valsts Vēsturiskajā muzejā. 1948. gads. Fotogrāfs nezināms. Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.

RADĪTPRIEKŠ

20. att. Tautas lietišķās mākslas izstāde XX Vispārējo latviešu Dziesmu un X Deju svētku laikā Mežaparkā. 1990. gads. Iekārtojais Leonīds Petrovs. Fotografija – L. Petrova īpašums.

21. att. Tautas lietišķās mākslas izstāde XXII Vispārējo latviešu Dziesmu un XII Deju svētku laikā Svētā Pētera baznīcā Rīgā. 1998. gads. Izstādi iekārtojais Leonīds Petrovs. Fotografija – L. Petrova īpašums.

Literatūras saraksts

- ¹ Skulme, U. 1. Latvijas daiļamatniecības izstāde. *Daugava*. Nr. 3. 01.03.1937. – 282. lpp.
- ² Ziņģīte, I. Tautas lietīškā māksla Latvijas Nacionālā vēstures muzejā. *Tautas lietīškā māksla Latvijā*. Rakstu krājums. Sastādīja Ilze Ziņģīte. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008, 19. lpp.
- ³ Rubena, L. Tautas mākslas centra ieguldījums tautas lietīškās mākslas nozares pastāvēšanā. *Tautas lietīškā māksla Latvijā*. Rakstu krājums. Sastādīja Ilze Ziņģīte. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008, 38. lpp.
- ⁴ Viese, S. Tautas mākslas izstādē. *Padomju Jaunatne*. Nr. 144. 23.07.1955, 3. lpp.
- ⁵ Bridaka, L. Lietīškās mākslas izstāde. *Padomju Jaunatne*. Nr. 136.12.07.1955, 2. lpp.
- ⁶ Pujāts, J. *Latviešu padomju lietīškā māksla*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960, 7. lpp.
- ⁷ Pujāts, J. *Latviešu padomju lietīškā māksla*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960, 22. lpp.
- ⁸ Ivanova, G. *Latviešu mūsdienu tautas māksla*. Sast. Gundega Ivanova. Rīga: Liesma, 1981, 5. lpp.
- ⁹ Ivanova, G. *Latviešu mūsdienu tautas māksla*. Sast. Gundega Ivanova. Rīga: Liesma, 1981, 5. lpp.
- ¹⁰ Strauts, G. Rīgā ienāk svētki. *Ciņa*. Nr. 166. 16.07.1965, 1. lpp.
- ¹¹ *Padomju Latvijas 25. gadadienai veltītā tautas mākslas izstāde*. Katalogs. Sast. A. Kalniņš. Rīga: Zvaigzne, 1965, 3. lpp.
- ¹² LTA. Latviešu mākslas skate. *Ciņa*. Nr. 169. 19.07.1965, 4. lpp.
- ¹³ *Padomju Latvijas 25. gadadienai veltītā tautas mākslas izstāde*. Katalogs. Sast. A. Kalniņš. Rīga: Zvaigzne, 1965, 3. lpp.
- ¹⁴ *Padomju Latvijas 25. gadadienai veltītā tautas mākslas izstāde*. Katalogs. Sast. A. Kalniņš. Rīga: Zvaigzne, 1965, 5. lpp.
- ¹⁵ Alsupe A., Kargāne A. *Tautas lietīškā māksla Padomju Latvijā. 1970–1985*. Rīga: Zinātne, 1988, 9. lpp.
- ¹⁶ Ivanova, G. *Latviešu mūsdienu tautas māksla*. Sast. Gundega Ivanova. Rīga: Liesma, 1981, 5.–6. lpp.
- ¹⁷ Strauts, O. Kad atskanēs lielo svētku fanfaras. *Dzimtenes Balss*. Nr. 29. 04.07.1965, 3. lpp.
- ¹⁸ Alsupe, A. *Tekstilijas. Latviešu tautas māksla*. II sējums. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1962, 10. lpp.
- ¹⁹ *Padomju Latvijas lauku iedzīvotāji un viņu kultūra mūsdienās*. Red. S. Cimermanis. Rīga: Zinātne, 1985, 138. lpp.
- ²⁰ Geibaks, M. Vai pietiek ar „Man patīk...”? Jāvai arī „Kāpēc isti?”. *Padomju Jaunatne*. Nr. 125. 30.06.1970, 2. lpp.
- ²¹ Alsupe, A., Kargāne, A. *Tautas lietīškā māksla Padomju Latvijā. 1970–1985*. Rīga: Zinātne, 1988, 20. lpp.
- ²² Ziņģīte, I. Tautas lietīškā māksla Latvijas Nacionālā vēstures muzejā. *Tautas lietīškā māksla Latvijā*. Rakstu krājums. Sast. Ilze Ziņģīte. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008, 23. lpp.
- ²³ Cimermanis, S. Priekšvārds. *Tautas lietīškā māksla Padomju Latvijā. 1970–1985*. Rīga: Zinātne, 1988, 5. lpp.
- ²⁴ Rubene, E. Tautas Daiļamatniecība. *Māksla*. 01.10.1975, 9. lpp.
- ²⁵ *Republikas dekoratīvi lietīškās mākslas izstādes katalogs. 1977. gada jūnijā – jūlijā*. Sast. Ilma Austrīņa. Rīga: LPSR Mākslas muzeju un izstāžu apvienotā direkcija, 1978.
- ²⁶ Ivanovs, M. Dzīva, ierosinoša, profesionāli spēcīga. *Karogs*. Nr. 11. 01.11.1977, 177. lpp.
- ²⁷ Alsupe, A. Tradīcijas turpinājums. *Ciņa*. Nr. 155. 05.07.1980, 3. lpp.
- ²⁸ Alsupe, A. Tradīcijas turpinājums. *Ciņa*. Nr. 155. 05.07.1980, 3. lpp.
- ²⁹ Alsupe, A. Tradīcijas turpinājums. *Ciņa*. Nr. 155. 05.07.1980, 3. lpp.
- ³⁰ Skulme, Dž. *PSRS nodibināšanas 60. gadadienu sagaidot. Latvijas PSR tautas lietīškās mākslas republikāniskā izstāde*. Katalogs. Sast. Ausma Kargāne. Rīga: E. Melngaila Republikas Tautas mākslas un kultūras izglītības darba zinātniski metodiskais centrs, 1982.
- ³¹ *Padomju Latvijas lauku iedzīvotāji un viņu kultūra mūsdienās*. Red. S. Cimermanis. Rīga: Zinātne, 1985, 223.–224. lpp.
- ³² Bankovskis, P. Bīdis mākslas izstādē. *Padomju Jaunatne*. Nr. 138. 19.07.1985, 4. lpp.
- ³³ Grunšteins, E. Dailis lokā. *Dzimtenes Balss*. Nr. 30. 25.07.1985, 3. lpp.
- ³⁴ Grunšteins, E. Dailis lokā. *Dzimtenes Balss*. Nr. 30. 25.07.1985, 3. lpp.
- ³⁵ Tautas mākslas izstādes apmeklējums. *Padomju Jaunatne*. Nr. 139. 20.07.1985, 1. lpp.
- ³⁶ Bankovskis, P. Bīdis mākslas izstādē. *Padomju Jaunatne*. Nr. 138. 19.07.1985, 4. lpp.
- ³⁷ *Latviešu mūsdienu tautas māksla*. Sast. Gundega Ivanova. Rīga: Liesma, 1981.
- ³⁸ Alsupe, A. Tradīcijas turpinājums. *Ciņa*. Nr. 155. 05.07.1980, 3. lpp.
- ³⁹ Alsupe, A. Tradīcijas turpinājums. *Ciņa*. Nr. 155. 05.07.1980, 3. lpp.
- ⁴⁰ Alsupe, A., Kargāne, A. *Tautas lietīškā māksla Padomju Latvijā. 1970–1985*. Rīga: Zinātne, 1988.
- ⁴¹ Alsupe, A., Kargāne, A. *Tautas lietīškā māksla Padomju Latvijā. 1970–1985*. Rīga: Zinātne, 1988, 7. lpp.
- ⁴² Alsupe, A., Kargāne, A. *Tautas lietīškā māksla Padomju Latvijā. 1970–1985*. Rīga: Zinātne, 1988, 10. lpp.
- ⁴³ Grīnberga, H. Tautas rakstu rakstītāji. *Ciņa*. Nr. 87. 18.04.1990, 3. lpp.
- ⁴⁴ *Meistari. Latviešu tautas lietīškā māksla 20.–21. gadsimtu mijā*. Sast. Dagmāra Priberga. Rīga: Valsts aģentūra „Tautas mākslas centrs”, 2003.